

21. Жукова Н.В. Дотримання принципів економічної безпеки у моделях сталого розвитку малих міст: досвід країн Європи / Н.В. Жукова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – 2014. – № 9. – Ч. 4. – С. 122–128.
22. Полтавщина туристична. Гоголівськими місцями Полтавщини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.poltava-tour.gov.ua/main/ru/news/top.htm.

Жукова Н. В.

Национальный институт стратегических исследований

ПОТЕНЦІАЛ МЕХАНІЗМА КЛАСТЕРИЗАЦІЇ В ОБЕСПЕЧЕННІ УСТОЙЧИВОГО БЕЗОПАСНОГО РОЗВИТКУ МАЛИХ ГОРОДІВ УКРАЇНИ

Резюме

В статті розглянуто перспективи впровадження механізму кластеризації для забезпечення устійливого економічного розвитку малих міст України. Ідентифіковані загрози та ризики, які перешкоджають безпечному економічному прогресу малих міст. Проаналізовано роль механізму кластеризації як універсального інструмента стимулювання росту економіки малого міста. Виділено чотири типи кластерів, створення яких найбільш ефективно сприяє безпечному устійливому розвитку малих міст України. Досліджено ризики впровадження механізму кластеризації на рівні малих міст.

Ключові слова: устійливе розвиток, економічна безпека, мале місто, механізм кластеризації, міжкластерне взаємодія, загрози, ризики.

Zhukova N. V.

National Institute of Strategic Studies

CLUSTER MECHANISM POTENTIAL IN SECURITY OF UKRAINIAN SMALL TOWNS' SUSTAINABLE AND RESILIENT GROWTH

Summary

The article deals with the prospects for cluster mechanism implementation to secure sustainable economic growth of Ukrainian small towns. Insecure threats and challenges hampering small towns' economic development are identified. The role of cluster mechanism as a universal tool stimulating small towns' economic progress is analyzed. Four main types of clusters whose creation is of great efficiency for the small towns' sustainable development security are singled out. The risks of cluster mechanism implementation up to small town are revealed.

Keywords: sustainable growth, economic security, small town (small urban areas), cluster mechanism, intercluster collaboration, challenges, risks.

УДК 332.14

Курильців Р. М.

Львівський національний аграрний університет

СТАЛИЙ ПРОСТОРОВИЙ РОЗВИТОК ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ НАПРЯМ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ІНТЕГРОВАНОГО УПРАВЛІННЯ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯМ

У статті розглянуто європейський досвід формування сталого просторового розвитку. Розкрито сутність територіального управління та територіального землекористування. Визначено складники інтегрованої системи управління територіальним землекористуванням як основи формування сталого просторового розвитку.

Ключові слова: сталий просторовий розвиток, територіальне управління, територіальне землекористування, просторове планування, громадська участь.

Постановка проблеми. Сучасний світ демонструє зростання ролі простору в суспільному розвитку. Це зумовлюється тим, що простір розглядається не просто як пасивне вмістилище різних видів діяльності, а як складна біосоціоекономічна система, яка завдяки своїм диференційованим особливостям активно впливає на вибір рішень щодо напрямів та інтенсивності використання простору [1, с. 6].

Дослідницький інтерес до питань просторового розвитку виникає на основі усвідомлення обмеженості традиційного підходу, за яким поділ території на частини відбувається у двовимірному про-

сторі, і необхідності розгляду її у тривимірному просторі [2, с. 36].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження проблеми управління сталим просторовим розвитком в Україні зробили такі провідні вчені, як І. Бистряков, В. Геєць, З. Герасимчук, Б. Данилишин, М. Долішній, О. Дорош, В. Кравців, А. Мельник, А. Третяк, М. Хвесик та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте наявні наукові розробки не охоплюють усього комплексу оптимальних взаємозв'язків у територіальній системі землеко-

ристування, які необхідно вирішити для забезпечення сталого просторового розвитку.

Мета статті полягає у дослідженні теоретичних аспектів визначення просторів управлінської системи територіального землекористування, що матиме визначальний вплив на ефективність використання територіального капіталу та виступатиме як спосіб досягнення сталого просторового розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Значний вплив на сталий просторовий розвиток Європейського континенту мають заходи Ради Європи щодо проведення конференцій міністрів, відповідальних за просторове планування (СЕМАТ), які були започатковані в 1970 р.

Так, у 1983 р. на черговій (шостій) конференції було визначено концептуальні засади просторового планування в країнах ЄС шляхом прийняття Європейської хартії просторового планування.

Фундаментальними цілями просторового планування, які було визначено у Хартії, є:

- сталий соціально-економічний розвиток регіонів;
- покращення якості життя;
- відповідальне управління природними ресурсами та захист навколишнього середовища;
- раціональне використання землі.

Для досягнення вищезазначених цілей просторове планування спрямовується на запровадження ефективного управління навколишнім середовищем, земельними, ґрунтовими, повітряними, водними, енергетичними ресурсами, фауною і флорою, сприяючи розвитку стратегій, що мінімізують конфлікт між зростаючим попитом на природні ресурси та потребою їх збереження, приділяючи особливу увагу збереженню природної, культурної та архітектурної спадщини.

Своєю чергою, землекористування має відповідати місцезнаходженню, організації та розвитку великих міських та промислових комплексів, основним інфраструктурам, а також вимогам захисту сільськогосподарських та лісових угідь. Будь-яка програма просторового планування має обов'язково доповнюватися програмою землекористування, оскільки лише так можна досягти цілей, що становлять загальнодержавний інтерес. Для досягнення цих цілей ураховуються координації між різними галузями та між різними рівнями прийняття рішень, а також вирівнювання фінансових можливостей [3].

Ключова роль землекористування у просторовому розвитку була підтверджена також на восьмій конференції міністрів, відповідальних за просторове планування, у Лозанні. За підсумками її проведення було визнано, що земля разом з іншими природними ресурсами, повітрям і водою є необхідним та обмеженим ресурсом для забезпечення людської життєдіяльності, а також те, що земельні ресурси знаходяться у небезпеці. Конференція вкотре підтвердила важливість питань просторового планування для забезпечення ефективного землекористування та прийняла до уваги той факт, що збалансоване використання земельних ресурсів є необхідним елементом у реалізації політики сталого регіонального розвитку, підкреслила нагальну потребу кількісного та якісного захисту земельних ресурсів, а також визнала пріоритетним питання створення глобальної програми раціонального використання земельних ресурсів [4].

Під час дев'ятої конференції в Анкарі міністри, відповідальні за просторове планування, при-

йняли резолюцію щодо вдосконалення інструментів раціонального землекористування на основі таких принципів:

- земля повинна використовуватися раціонально шляхом узгодження тимчасових і просторових вимог економічного і соціального розвитку та необхідності її захисту, адже кількісно цей обмежений природний ресурс не може бути збільшений, а якісне його підвищення пов'язане з великими труднощами;

- політичні рішення і пріоритети, пов'язані з використанням земель, повинні бути більш чітко визначені та скоординовані під час прийняття рішень у різних секторах та на виконавчих рівнях; покращена внутрігалузева і міжгалузева координація матиме важливе значення для проведення таких заходів;

- короткострокові заходи повинні ґрунтуватися на довгостроковому мисленні і перспективних підходах з урахуванням попереджувального принципу та з особливим акцентом на потреби і права майбутніх поколінь щодо достатньої кількості землі для їхніх потреб;

- локальні рішення повинні прийматися в рамках цілісної системи, що передбачає просторовий розвиток і планування в світлі перспектив довгострокового розвитку в майбутньому [5].

Ключову роль у реалізації політики просторового розвитку відіграло прийняття «Керівних принципів сталого просторового розвитку», які було ухвалено за підсумками дванадцятої конференції щодо просторового планування. Вони спрямовані на узгодження соціальних та економічних вимог, що висуваються до території, з її екологічними й культурними функціями, що, своєю чергою, сприяє довготерміновому, широкомасштабному та збалансованому просторовому розвитку [6, с. 8].

Значну увагу в «Керівних принципах» приділено питанням горизонтального співробітництва на рівні галузевих програм, що мають безпосередній просторовий вплив. Важливе значення матиме також вертикальне співробітництво між різними адміністративними рівнями, що полягатиме в узгодженні рішень, прийнятих на національному рівні (зверху-вниз), а також надання пропозицій щодо сталого просторового планування державним органам, що знаходяться на найвищому рівні (знизу – вверх).

Сьогодні для реалізації «Керівних принципів» украї важлива також активна участь громадськості та неурядових організацій у процесі просторового планування, оскільки їхня участь на початковій стадії процесу не тільки значно сприяє успіху планування, але й допомагає уникнути непродуктивних капіталовкладень. Суспільний консенсус важливий не тільки для успіху місцевих і регіональних ініціатив, він також створює динамічне середовище для зовнішніх інвесторів і підприємців [6, с. 26].

Цей документ також ураховує положення Європейської перспективи просторового розвитку, що була ухвалена під час неофіційної зустрічі міністрів із питань просторового планування країн – членів Європейського Союзу у Потсдамі у травні 1999 р.

Європейська перспектива просторового розвитку полягає у збалансованому та сталому розвитку території ЄС, що базується на тіснішій інтеграції галузевих політик, які мають визначений просторовий вплив, та реалізується шляхом забезпечення трьох фундаментальних цілей, а саме:

- економічного та соціального узгодження;
- збереження природних ресурсів і культурної спадщини;
- збалансованої конкурентоспроможності європейської території.

Відповідно до неї, одним із важливих напрямів поліпшення просторової когерентності політики є досягнення функціональної синергії розвитку територій. Вона полягає в упровадженні диверсифікованих стратегій розвитку, які враховують ендегенний потенціал сільських територій та допомагають досягти ендегенного розвитку. Так, відповідно до ст. 95 Європейської перспективи просторового розвитку, потенційним рішенням у сільському господарстві є впровадження мультифункціонального підходу [7].

Отже, узгодження соціальних та економічних вимог у процесі сільськогосподарського землекористування з екосистемними функціями території є запорукою сталого просторового розвитку.

Важливу роль у питанні сталого просторового розвитку відіграла також Люблянська декларація про територіальний вимір сталого розвитку, що була прийнята на 13-й сесії Європейської конференції міністрами, відповідальними за просторове планування, 17 вересня 2003 р. У ній зазначено, що сталий розвиток є не лише питанням екології. Нині погоджено три аспекти сталого розвитку: економічний, екологічний та соціальний. Перша передбачає економічне зростання та розвиток, друга включає цілісність екосистеми та бережливе ставлення до природокористування і відновлення біорізноманіття, а остання – такі цінності, як справедливість, надання прав, доступність інфраструктури та участь у соціальному житті. На додаток до цих трьох компонентів Керівні принципи сталого просторового розвитку Європейського континенту ввели четвертий вимір – культурну сталість.

Для вирішення основних проблем сталого просторового розвитку Європейського континенту в ній йдеться про необхідність урахування впливу територіального розвитку. Зокрема, зазначається, що територія є складною системою, що складається не лише з міських, сільськогосподарських чи інших просторів, а й з природи в цілому та усього оточуючого світу. Це є засадничим прикладом та основою людської життєдіяльності, а отже, фундаментом для сталого розвитку [8].

Важливість територіального аспекту землекористування призвела до прийняття резолюції «Територіальне управління: забезпечення повноважень через покращення координації» в рамках проведення чотирнадцятої європейської конференції міністрів із питань просторового планування в Лісабоні в 2006 р.

Відповідно до неї, територіальне управління можна розглядати як спосіб, в який здійснюється управління територіями окремої держави та реалізується державна політика. У резолюції зазначено, що раціональне територіальне управління намагається управляти процесами територіального розвитку, демонструючи територіальні наслідки запланованої політики державного та приватного секторів.

До найбільш важливих сфер упровадження територіального управління належать:

- спільно розроблені стратегії – поглиблення розвитку відносин, що обговорюються, узгоджуваних та закріплених договірними стосунками між територіальними суб'єктами та зацікавленими

особами, які стосуються розробки територіальних стратегій;

- децентралізація та інші форми реструктуризації функцій з територіального розвитку на регіональному та місцевому рівнях у контексті стратегічного планування та узгодження політик, а також на рівні міст та громад у контексті більш операційно спрямованої розробки проектів;

- вертикальна інституційна кооперація (між суб'єктами державного сектору) відповідно до принципів субсидарності та взаємодопомоги та шляхом об'єднання зусиль на різних рівнях державного управління, що дає змогу синхронізувати динаміку в досягненні цілей територіального розвитку;

- горизонтальна інституційна кооперація (між суб'єктами державного сектору) та розвиток проектів, в яких різні державні органи несуть спільну відповідальність за різні секторальні політики, зокрема на регіональному та місцевому рівнях;

- залучення громадськості та неурядових організацій, розширення можливостей для участі різних форм залучення громадянського суспільства до реалізації проектів територіального розвитку;

- цілеспрямоване залучення громадськості та неурядових організацій, сприяння забезпеченню спільній відповідальності з боку громадянського суспільства [9].

Своєю чергою, Московська декларація «Майбутні виклики: сталий просторовий розвиток Європейського континенту у змінюваному світі», що була прийнята на 15-й сесії в 2010 р., зазначила важливість територіальної політики розвитку у сприянні трансформації територіального капіталу європейських регіонів як доданої економічної, соціальної та екологічної вартості. Це вимагає інноваційного територіального управління, в якій регіональні та місцеві органи влади визначають конкретні стратегії розвитку у співпраці з економічними гравцями і громадянським суспільством, мобілізують та організовують інституції та стейкхолдерів для здійснення оперативних проектів, забезпечуючи узгодженість та збалансованість різних ініціатив на довгострокову перспективу [10, с. 8].

За результатами роботи 16-ї конференції було ухвалено Нафпліонську декларацію «Сприяння територіальній демократії в просторовому плануванні». Відповідно до декларації, участь громадськості дає змогу сформуванню спільне бачення щодо розвитку території та посилити почуття приналежності громадян до розбудови громади [11, с. 4].

Як бачимо, сьогодні для забезпечення сталого просторового розвитку Європейського континенту провідну роль відіграє саме територіальне управління.

Територія є комплексною системою, що являє собою не тільки урбанізований, сільський та інший простір, наприклад землю промислового призначення, а й природу в цілому, а також середовище, яке оточує людину. Це родюча земля та обов'язкові межі людського проживання і діяльності і, як наслідок цього, територія – це базис сталого розвитку [8].

На думку А.М. Третьяка, територія є об'єктом землекористування, яка надана в користування господарству, підприємству або іншій юридичній особі і громадянину для конкретних цілей і яка має певну площу, фіксоване місцезнаходження і точні межі. А процес використання людиною (суспільством) інтегрального потенціалу території, який включає всі ресурси на відповідній ділянці

геопростору, є складовою частиною суспільно-територіального комплексу регіонального рівня і веде до ускладнення його структури, що знаходить свій прояв у процесі регулювання земельних відносин, визначається ним як «землекористування». Разом із тим землекористування як екологічна (просторова) система – це територіальний комплекс оптимальних взаємозв'язків ґрунту, організмів і атмосфери через склад і структуру угідь, систему організації і методів використання землі та інших природних ресурсів на визначеній території суші [12].

Окрім того, під землекористуванням потрібно також розуміти земельну ділянку або групу земельних ділянок як частину єдиного земельного фонду, що надана в установленому законом порядку окремому користувачу для господарських або інших цілей і яка виражена у місцевості. Кожна земельна ділянка формує загальний продуктивний, екологічний та соціальний стан території, а сукупність їхніх фізичних характеристик (надземного і підземного простору), прав і обов'язків, що стосуються їх використання, складатимуть територіальне землекористування.

Також слід зазначити, що термін «територіальне землекористування» за своєю суттю крім визначення пріоритетного рівня здійснення управлінської діяльності в умовах децентралізації вказує на просторовий вплив економічної діяльності, що пов'язана із використанням земель.

Отже, «територіальне землекористування» акумулює в собі поняття простору як операційного базису будь-якого виду людської діяльності, землі як інтегрального ресурсу природи, а також території як частини земельного простору з визначеними межами.

Таким чином, досягнення сталого просторового розвитку передбачатиме інтеграцію таких просторів системи управління територіальним землекористуванням:

- горизонтальне узгодження галузевих політик;
- вертикальна координація рівнів системи інтегрованого управління територіальним землекористуванням;
- горизонтальне співробітництво (кооперація) щодо багатофункціонального розвитку територій;
- залучення громадськості та неурядових організацій на всіх етапах управлінського процесу.

Отже, інтегроване управління територіальним землекористуванням слід розглядати в комплексному аспекті, що дає змогу враховувати від самого початку різні просторові умови та очікувані територіальні впливи.

Висновки. Підсумовуючи, можна констатувати, що суттєві резерви для підвищення сукупного капіталу землекористування в Україні, у контексті більш тісної співпраці з ЄС, знаходяться у площині формування системи інтегрованого управління територіальним землекористуванням, що повинна забезпечити сталий просторовий розвиток та сприяти соціальній, економічній та територіальній інтеграції, збереженню природи та культурної спадщини, поліпшенню умов життя, а також підвищенню конкурентоспроможності території.

Таким чином, сталий просторовий розвиток територій та інтегроване управління землекористуванням слід розглядати в комплексному аспекті, що дає змогу враховувати від самого початку різні просторові умови та очікувані територіальні впливи на капіталізацію землекористування.

Список літератури:

1. Регіональний розвиток та просторове планування територій: досвід України та інших держав – членів Ради Європи / В.С. Куйбіда, В.А. Негода, В.В. Толкованов. – Київ : Крамар, 2009. – 170 с.
2. Економіка регіонів у 2015 році: нові реалії і можливості в умовах започаткованих реформ : аналіт. доп. / О.В. Шевченко, В.І. Жук, К.Г. Юрченко [та ін.] ; за заг. ред. Д.І. Олійник. – К. : НІСД, 2015. – 116 с.
3. The European regional/spatial planning charter (Torremolinos Charter) / CEMAT Resolution № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.coe.int/t/dgap/localdemocracy/cemat/ConfMinist1-15/6eResolution2_en.asp.
4. Rational use of land: the basis and limiting factor of our development / CEMAT Resolution № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.coe.int/t/dgap/localdemocracy/cemat/ConfMinist1-15/8eResolution1_en.asp.
5. Improving the instruments for rational use of land / CEMAT Resolution № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.coe.int/t/dgap/localdemocracy/cemat/ConfMinist1-15/9eResolution1_en.asp.
6. основополагающие принципы устойчивого пространственного развития Европейского континента / Европейская конференция министров регионального планирования ; пер. с англ. – Ганновер, 7–8 сентября 2000 г. – 31 с.
7. European Spatial Development Perspective (ESDP). Towards Balanced and Sustainable Development of the Territory of the European Union / European Commission [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/pdf/sum_en.pdf.
8. Ljubljana Declaration on the territorial dimension of sustainable development [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.coe.int/t/dgap/localdemocracy/cemat/ConfMinist1-15/13eDeclarationLjubljana_en.asp.
9. Territorial Governance: empowerment through enhanced coordination / CEMAT Resolution № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.coe.int/t/dgap/localdemocracy/cemat/ConfMinist1-15/14eResolution2_en.asp.
10. Moscow Declaration on “Future challenges: sustainable territorial development of the European continent in a changing world” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.coe.int/t/dgap/localdemocracy/cemat/ConfMinist1-15/15eDeclaration_en.pdf.
11. Napflion Declaration: promoting territorial democracy in spatial planning [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.coe.int/t/dgap/localdemocracy/CEMAT/16CEMAT/16CEMAT-2014-5-RES1_en.pdf.
12. Третяк А.М. Економіка землекористування та землепорядкування : [навч. посіб.] / А.М. Третяк. – К. : ТОВ ЦЗРУ, 2004. – 542 с.

Курыльцев Р. М.

Львовский национальный аграрный университет

УСТОЙЧИВОЕ ПРОСТРАНСТВЕННОЕ РАЗВИТИЕ КАК СТРАТЕГИЧЕСКОЕ НАПРАВЛЕНИЕ ФОРМИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ ИНТЕГРИРОВАННОГО УПРАВЛЕНИЯ ЗЕМЛЕПОЛЬЗОВАНИЕМ

Резюме

В статье рассмотрен европейский опыт формирования устойчивого пространственного развития. Раскрыта сущность территориального управления и территориального землепользования. Определены составляющие интегрированной системы управления территориальным землепользованием как основы формирования устойчивого пространственного развития.

Ключевые слова: устойчивое пространственное развитие, территориальное управление, территориальное землепользование, пространственное планирование, общественное участие.

Kuryltsiv R. M.

Lviv National Agrarian University

SUSTAINABLE SPATIAL DEVELOPMENT AS A STRATEGIC DIRECTION OF FORMATION OF INTEGRATED LAND GOVERNANCE SYSTEM

Summary

The European experience of formation of sustainable spatial development is considered in the article. The essence of territorial governance and territorial land use is disclosed. It is defined the components of integrated system of territorial land use as the basis of sustainable spatial development.

Keywords: sustainable spatial development, territorial governance, territorial land use, spatial planning, public participation.